

ВБРАННЯ УКРАЇНЦІВ ЯК ЯВИЩЕ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена дослідженню одягу та вбрання жителів містечок Чернігово-Сіверщини (XVIII–XIX ст.) як ціннісно-поліфункціональному феномену, що найповніше та показово ввібрав в себе всі епохальні вияви української традиційної культури, соціокультурний та історичний досвід етносу, його художньо-естетичні й етичні уявлення.

Ключові слова: Чернігово-Сіверщина, вбрання, зодягання, елементи традиційного українського одягу.

Одяг, одяг, вбрання – усе це природні реакції людства та й кожного народу зокрема, що виявляють особливе «спілкувальне», з огляду на «розумний» стан людської встидливості та на кліматичні вимоги, явище¹.

З давніх часів одяг українців розподілявся, як на сезонний, так на святковий і буденний (повсякденний)². Український народний одяг як культурне явище розвиваючись і удосконалюючись, ставав одним із сутнісних способів національної ідентифікації³. Як зазначав О. Воропай, одягу були притаманні: «нечисленність частин убрання, простота крою, перевага білого кольору, спокійні барви прикрас та відсутність зайвої оздобы – збережене почуття міри»⁴. Саме ці властивості і надають перевагу нашому одягу перед одягом інших народів.

В українському одязі та способах зодягання відбилась соціальна стратифікація, регіональні особливості, святковість і буденність. Культурна тяглість українського способу зодягання проявилася у певних його складових, що є особливими для чоловіків і жінок⁵.

Як наголошував український історик Д. Багалій, у народі вважалося, що одяг ніколи не втратить своєї цінності, адже його можна було залишити в спадок, не турбуючись про те, чи збереже він свій первісний вигляд і чи стане він комусь в нагоді»⁶.

Такі традиційні елементи, як український народний одяг, тісно пов'язані з різною календарною обрядовістю. Традиційне вбрання досить активно використовувалось у побуті ще до середини ХХ ст. Нині ж зразки народного одягу зберігаються лише у фондах музеїв, в аматорських фольклорних колективах та в зібраннях окремих шанувальників традиційної культури. У вжитку ж найдовше затримались елементи традиційного жіночого костюму, а чоловіче традиційне вбрання вийшло з ужитку ще на початку ХХ ст.⁷

Одяг населення Чернігово-Сіверщини, як і інших регіонів, був досить різноманітним, зокрема міщанське вбрання дещо відрізнялося від одягу селян, який був не надто вибагливим⁸. Проте, незважаючи, на його скромність, він, у різні часи цікавив багатьох іноземців, що подорожували нашим краєм. У 1805 р. німецький лікар Отто фон Гун, подорожуючи Малоросією, у своїх «Поверхностных замечаниях» занотував досить цікаві факти з життя місцевого населення. Зокрема, його увагу привернув традиційний спосіб зодягання жителів містечок Чернігово-Сіверщини. Мешканців містечка Коропа Отто фон Гун⁹ вважав схожими з литовськими селянами¹⁰, а їхні зачіски прирівнював до польських. Він зазначав, що чоловіки носять довге волосся та вуса, а бороди голять¹¹. Варто зауважити, що подорожував Отто фон Гун в холодну пору року, коли люди зодяглися вже в теплий одяг, тому, вдягнуті в кожухи та шапки, вони здалися чужинцеві схожими на ведмедів.

Як відомо, найдорожчою річчю в гардеробі простого люду був зимовий верхній одяг, а саме кожух (тулуп, або толуб)¹². Для його виготовлення використовували доморобну шкіру. За підрахунком Х. Вовка на добрий кожух треба було шість шкур, а на великий, з довгими рукавами, то й цілих сім¹³. До речі, в ХІХ ст. на Троїцькому ярмарку в Борзні овчина коштувала «2.50 руб. за штуку», а ціна на «зимовий кожушок (новий)» становила 12–14 руб. Кінь на той час коштував 21,7 руб., а корова – 21,21 руб.¹⁴. Кожух передавався з покоління в покоління і

був невід'ємною річчю як чоловічого, так і жіночого гардеробу. Кожухи різнилились за кроєм, технологіями вичинки шкіри¹⁵, кольором та декором. Зокрема, на Чернігово-Сіверщині їх оздоблювали чорною та сірою вовною, різними аплікаціями, кольоровими шнурами та вишитими смугами, де за нитку правили тонкі шкіряні ремінці, які давали ефект фактурного декору та мотивами, вишитими різнокольоровим гарусом¹⁶. На Батуринщині різновидом кожуха була чумарка¹⁷ (чемерка, жупан) під збірки з домотканого та тонкого крамного сукна¹⁸. Доктор мистецтвознавства Г. Стельмащук, відносить цей вид одягу до різновиду свит¹⁹, які належать до найдавнішого українського одягу²⁰. В свою чергу різновидом свити (свитки)²¹ були: кирея, кобеняк, власне свита, каптанок і юпка (коротенький напівкаптан особливою крою). Киреї та кобеняки виготовлялися з капюшонами, які на той час називалися – відлога, або кобка та слугували захистом голови і шиї від дощу та завірюхи²², а також «щоб класти в них хліб»²³. Селянські свити були пошиті із доморобної тканини (конопель, льону)²⁴, на спині вони призбирались до талії²⁵. На Поліссі переважали свити сірого та жовтогарячого кольору, а кожухи – білого²⁶. До речі, в Глухівському повіті, зокрема серед населення м. Вороніж, переважали схожі із свитами «черкасинові козачки», що були виготовлені із купованої фабричної тканини²⁷. Зважаючи на природно-кліматичні умови місцевості, на Чернігово-Сіверщині особливим попитом користувалися вироби з сукна, яке вироблялося в Батурині на суконній фабриці К.Г. Розумовського. Справити одяг із сукна вважалось престижним і відбиало певний рівень достатку²⁸. Академік Гільденштедт, проїжджаючи через Батурин у 1774 р., зазначив, що люди тут: «Ткут грубое сукно, частью из белой, частью из темнокоричневой шерсти и неокрашенным употребляют на мужские и женские свиты»²⁹. Одяг знатних осіб шили з шовку, оксамиту, парчі, кольорового сукна. Тільки вельможі та заможні люди купували для своїх свит на фабриках та в лавках синє, зелене та червоне сукно³⁰.

Сільські мешканці, а саме чоловіки самі собі плели рукавиці на зиму, а жінки ніколи не вдягали рукавичок (пальчаток)³¹.

До основних компонентів як чоловічого³², так і жіночого одягу належала сорочка (рубашка, кошуля)³³ із білого домотканого³⁴ льняного або конопляного³⁵ полотна. Для оздоблення сорочок використовувались нитки (бумага, заплоч) переважно чорного та червоного кольорів. А ось у зібранні Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського є лише одна давня, кінця XVIII – початку XIX ст., сорочка, пазуха якої окреслена прямими смужками з піврозетками на них, вишитими біллю. Так прикрашали сорочки в Глухівському повіті³⁶.

Подорожуючи у 1852 р. містечками Чернігово-Сіверщини, живописець Л. Жемчужников звертав увагу на спосіб зодягання місцевого населення, яке зустрічалося йому по дорозі від Батурина та Конотопа до Гадяча. З особливим захопленням художник описав одяг місцевого люду. Його увагу привернув парубок в білій вишиванці з червоною стрічкою біля коміра та широкими рукавами, в широченних смугастих шароварах та чорній шапці³⁷.

В Україні поясним чоловічим одягом слугували полотняні³⁸ й сукняні штани³⁹ та шаровари з фарбованого полотна⁴⁰. Зокрема на Батуринщині вони були різного кольору, але найбільш поширеними були сині шаровари⁴¹.

Окремо визначеною й особливо необхідною складовою до вбрання в українській культурі був пояс, який рівноскладово належав як до чоловічого, так і до жіночого вбрання. У просторі священних речей та небопов'язуваного, пояс мав особливе завдання перепоясування одягу. Загалом, дія підперезування, переперезування мала незаперечну сакральність, що уявно визначало верх і низ, антропо-космогонійного ділення, представленого на людській постаті⁴². Одним із різновидів поясу була крайка, якою підперезувалася плахта, запаска, дерга, попередниця, понева та андарак. До речі, від пояса – паска (паса) походить слово «пасувати», тобто він робить одяг зібраним та впорядкованим⁴³, тому й пасує людині. У Кролевіці виробляли бавовняні пояси з поперечними яскравими різнокольоровими смужками на кінцях з рядами витканих малюнків китиць, які імітували торочки (бахрому). Такі ж самі китиці зустрічались і на кролевецьких рушниках, з того часу, коли їх стали використовувати замість поясів⁴⁴. Таке явище було поширене переважно на Чернігово-Сіверщині. Підперезавшись крайкою, дівчата випускали її кінці з китицями наперед, а одружені жінки – з лівого боку або позад. Жінки поважного віку крайок не носили⁴⁵.

Як влітку, так і взимку, населення мало в ужитку головні убори. Вони були досить різноманітними не лише за зовнішнім виглядом, але й за матеріалом, з якого виготовлялись. Зі зміною матеріалу, а іноді, навіть, однієї форми, змінювалась і назва убору⁴⁶. До чоловічих головних уборів належали вовняні шапки, які були, як зимовим, так і святковим убором незалежно від річної пори й роботи. Шапка завжди була узагальненою чоловічою ознакою. Того, хто губив за якихось обставин шапку, піднімалося на глум і сміх, бо загубити шапку можна було через швидку втечу, що не давала статусного підсилення чоловікові. Головний чоловічий убір мав не аби яке значення, адже ним робилися й пошановувальні знаки-рухи при шанобливому спілкуванні чоловіка з чоловіком і жінками. Зокрема, при вітаннях робилися рухи чи незначні порухи чоловіками своїми головними вборами. Вони на мить піднімалися над головою, часом робився рух-замінник повного зняття – дотик до головного вбору рукою⁴⁷. Німець О. фон Гун, перебуваючи в містечку Коропі, звернув увагу на те, що в Україні: «Простий селянин... взагалі значно ввічливіший, ніж в інших землях. Він завжди знімає шапку, жінки ж вклоняються з поважною поставою»⁴⁸. Особливі знаки пошани віддавалися святиням. При проходженні повз церкву головний убір чоловіками піднімався. А при Великому водосвятті на Водохреща, навіть не зважаючи на силенні морози, чоловіцтво завжди стояло з непокритими головами. У хаті чоловіки України теж завжди перебували з непокритою головою. Головний убір одягався лише після переступання через межу хатнього простору – хатній поріг. У такому поводженні з головними вборами вбачалося особливе українське благочестя⁴⁹.

Описуючи головні убори батурянок, П.Скокан зазначав, що «всі заміжні жінки обов'язково ходили з покритою головою»⁵⁰. Хустка на той час була важливою річчю жіночого гардеробу і, як елемент традиційного жіночого вбрання, передавалася із давнішого побуту батьків-дідів⁵¹. Із частин одягу, що мали виразно символічне значення, а не лише вживалися з прикрашальною та захисною метою, хустка була надто показовою. Символічно-обрядовий комплекс, основою якого стає хустка, охоплює чи не ціле людське життя. Щодо кольорової гами, то на Чернігівщині подекуди були популярними білі хустки, іноді вишиті червоною заплочкою. Проте, більшість жінок, як молодих, так і старших за віком, переважно, одягали червоні хустки⁵². Дівчата також носили вив'язки з шовкових хусточок із ріжками спереду, а поверх вив'язки накладали віночок із штучних чи живих квітів⁵³ «девки у них, волоси заплетают в две косы, и вокруг головы по волосам и по лентам обвивают, и обыкают поверх их цветами, что как венки наложенной на голову представляется...»⁵⁴.

Важливим і багатозначним елементом у національному вбранні було взуття⁵⁵. До шкіряного взуття було особливе ставлення. В святкові дні його змащували дьогтем⁵⁶. А для пом'якшення та вологостійкості взуття, його просочували розігрітим тваринним жиром. Взимку для тепла в чоботи вкладали жмут соломи – устілки та обгортали ноги в портняні (тобто полотняні) або суконні онучі⁵⁷. Чоботи різного кольору (переважно червоного та чорного), як чоловіки, так і жінки, носили взимку⁵⁸. Влітку у чоботи взувалися тоді, коли йшли до церкви, на ярмарок, в гості, в корчму та на гуляння⁵⁹. Їх також взували під час літніх польових робіт, в косовицю, гребовицю. Селянські чоботи, значно відрізнялися від міщанських, не лише за добротністю, якістю обробки, але навіть за своєю зовнішньою формою. Селяни взувалися в великі салюги, з достатньо довгими та широкими халявами. Вони були лише на одній підшві і мали овальний носок; підбори були напівкруглі, достатньо широкі, але не високі і завжди підбиті залізними цвяхами. Іноді цвяхи замінювали підковами⁶⁰. Найбідніше населення носило личаки⁶¹ (лапті, порошокні), їх плели з лика, яке звичайно дерли з липової кори. Як відомо, Борзна, з давніх-давен славилася виготовленням саме цього виду взуття. А ось на Чернігово-Сіверському Поліссі чоботи у селян, взагалі, були великою рідкістю і вважалися надмірною розкішшю. Населення цієї місцевості від чоловіків до жінок та дітей, взувалися в «лапці»⁶² (лапті). В святкові дні саме такі маленькі охайні лапті та білі портянки були предметом чепуріння. Майже все найбідніше населення Чернігово-Сіверщини взувалося в постолі – особливий вид сандалів із шкіри, які поверх онуч зав'язували ремінцями або просто шнурками (поворозками)⁶³. Жінки-малоросіянки настільки звикли ходити босоніж, що коли йшли до церкви, чи на гостину, взуття несли в руках. А взували його лише коли підходили до місця⁶⁴. Проте, автор схильний до тієї думки, що взуття було надто дорогою річчю, яка навіть передавалася в спадок, тому до нього мали особливе відношення та шанобливе ставлення.

Просте населення глибоко вірувало в захисні дії того, чи іншого елемента одягу. Зокрема, жіночі запаски та плахти, пишно оздоблювалися різноманітними багатобарвними візерунками, колір і стилізований малюнок яких виконували не лише естетичну функцію, але й демонологічні уявлення – важливі захисні дії⁶⁵.

Варто зауважити, що майже віддавна супровідною ознакою виготовлення одягу є його прикрашання – естетичне насичення складниками, що в суті своїй постають завжди сповненими глибокої значущості, а в своїй основі – знаковості та виструнченої системної вибудови символізації, де доповняльно збігаються й символіка, виявлена у самому вбранні, і поведінкова символізація. Саме вона виражалася в певних способах (закріплених до належних обставин) поводження тих, хто вбирався в одяг і «спілкувався» з ним, а ще за його допомогою входив у взаємини з людським оточенням і природним довкіллям⁶⁶. Гарно прикрашене вишивкою вбрання захищало від спеки й холоду⁶⁷. Головними прикрасами українського вбрання є вишивані візерунки. Серед закарбованих вишиваною естетикою символічних знамен є пракореневі складники українського світобачення та світовідчуття. Чи не до найвиразніших належить часом виокремлено представлені образно-деревною (дендрологічною) картиною, часами ж незмірно засхематизованими в розкиданому по полотняному полю відображенні основними світотворчого «носія» – світового дерева, а також Землі-матері, яку показує ледь не кожна основа – неперевна смуга (чи то широка, чи в дечім звужена) поля оздоби сорочки, а ще антропоморфні зображення, які сусідують із птаством і представниками тваринного світу, що мають відображення, казкові за формою, але міфологічні з образного-семантичного походження⁶⁸.

В естетичному доборі колористики українська культура одягу має надто розмаїте представлення. Переважали, звісно, яскраві, густі насичені барви. І в тому майже не різнився одяг сезонний, навіть повсякденний – робочий одяг мав теж значну кількість прикрас. Винятку стосовно цього не було як у жіночому, так і чоловічому вбранні. Як зазначалося, головною прикрасою українського вбрання було вишивання. Хоча літні люди, зокрема надто виразно жінки, уже мали межу в прикрашанні свого одягу. Барви ставали менш яскравими, меншала і кількість вишиваних прикрас. Часом навіть жінки цілком відмовлялися від барвистого вбрання⁶⁹. Вишивка в Україні – світ краси й фантазії, поетичного осмислення навколишньої природи, схвильована розповідь про думки й почуття людини, світ натхнення образів, що сягають давньої міфології, звичаїв і уявлень наших предків. У вишивці яскраво й повно розкрилася душа народу, споконвічне прагнення до прекрасного, високорозвинене почуття ритму, композиційної міри в побудові орнаменту, гармонії кольорових поєднань⁷⁰. У розмаїтті українського декоративного мистецтва художнє вишивання посідає одне з провідних місць. Це улюблений і здавна поширений різновид народної творчості. Уміння серцем відчувати красу й відтворювати її в узорах кожна дівчина змалечку вчилася у своєї матері, бабусі⁷¹. У процесі історичного й культурного розвитку в Україні в кожній місцевості утворилися характерні орнаментальні мотиви й композиції, колірна гама, специфічні техніки виконання. Дбайливо передавалися вони з покоління в покоління, майстри відшліфовували кращі досягнення своїх попередників, розвиваючи й удосконалюючи їх⁷². Вишивкою захоплювались повсюди, тому завдяки їй кожний район, навіть кожне село різнилися місцевою самобутністю⁷³.

Жіночий одяг завжди відрізнявся від чоловічого більшою барвистістю. Але ще більшої колоритності він набував за рахунок прикрас, які були обов'язковим елементом жіночого одягу⁷⁴. Шию жінки прикрашали безліччю намист⁷⁵, у Батурині: «в святкові дні дівчата, прикрашаючи себе, одягали намисто»⁷⁶ з коралів та бурштину («лянтарю»), прикрашене хрестиками та дукачами⁷⁷.

Отже, як видно з вищезазначеного, можна з впевненістю констатувати те, що протягом двох століть одяг населення регіону, майже, не зазнав суттєвих змін, як у крої, так і в декорі та залишився у вжитку місцевого населення. Зокрема, в період другої пол. XVIII–XIX ст. у вжитку населення Чернігово-Сіверщини зберігався традиційний одяг, сформований у цілісний комплекс – стрій та вибудувався свій ансамбль пошарового накладання убрання за таким принципом: натільне, поясне, плечове, верхнє, прикраси, головний убір та доповнення. Повсюдно діяли єдині морально-етичні норми побутування строю, та попри всі спільні риси, в окремих місцевостях під впливом кліматичних та економічних чинників були помітні свої

характерні особливості строю. За особливістю того чи іншого елемента одягу, чи за одягом в цілому, головними уборами, поясами, взуттям, прикрасами можна було судити як про соціальний статус людини, так і про місцевість, де вона мешкає. Наприклад, жінок із Батурина можна було відрізнити від жительок інших міст за фасоном спідниць. Завдяки особливому крою та оздобленню вони отримали назву «батуринки» та довго користувалися попитом у жіночої половини населення.

Український народний одяг як самобутнє культурне явище, розвивався й удосконалювався впродовж століть, і водночас став одним із сутнісних способів національної ідентифікації⁷⁸. «Кожен етнос у процесі історичного розвитку виробив свою систему зодягання, у якій відобразилися філософія життя та світогляд, природовідповідність, уявлення про красу, святість. Одяг став невід'ємним атрибутом культурного самовираження спільноти. З-поміж ознак етнічної своєрідності одяг, як відомо, є однією з провідних»⁷⁹. В українців справа використання одягу була приватно-громадською, хоча не меншою мірою і сакралізованою⁸⁰.

¹ Ціпко А. Український *modus vestiendi* (спосіб зодягання): традиційний стан і запити та можливості сьогодення // Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання: [Монографія] / Піскун В. М., Ціпко А. В., Шептицька Т. Л., [та ін.] / за ред. М. І. Обушного. – К., 2008. – С. 8.

² Піскун В. Береження традицій українського зодягання // Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання: [Монографія] / Піскун В. М., Ціпко А. В., Шептицька Т. Л., [та ін.] / за ред. М. І. Обушного. – К., 2008. – С. 28.

³ Піскун В. Вказ. праця. – С. 26.

⁴ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Т. 2. Ч. 3. – К., 1991. – С. 275.

⁵ Піскун В. Вказ. праця. – С. 26.

⁶ Там само. – С. 28.

⁷ Гончаренко О. Просили батько і мати, і я прошу // Збірка присвячена Г. І. Калиновському у зв'язку з 250-м роковинами від дня народження. – Черкаси, 2003. – С. 57.

⁸ Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]. – СПб., 1858 – Вып. III. – С. 41.

⁹ Гун О. Поверхностные замечания по дороге от Москвы в Малороссию в осени 1805 года. – М., 1806. – Ч. 2. – С. 19–20.

¹⁰ Шафонский А. Топографическое описание Черниговского намесничества. – К., 1851. – С. 24.

¹¹ Гун О. Вказ. праця. – С. 20.

¹² Культура і побут населення України: Навч. посібник. – К., 1993. – С. 123.

¹³ Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – С. 73.

¹⁴ Черненко О. А. Жаринка пам'яті в руках моїх... – Чернігів, 2013 – С. 27.

¹⁵ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Т. 2. Ч. 3. – К., 1991. – С. 398.

¹⁶ Косміна О. Символіка традиційного вбрання // Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання: [Монографія] / Піскун В. М., Ціпко А. В., Шептицька Т. Л., [та ін.] / за ред. М. І. Обушного. – К., 2008. – С. 143.

¹⁷ Скокан П. Батурин (по историческим местам Украины): сборник воспоминаний, очерков, рассказов и других материалов (на правах рукописи). – М., 1979. – С. 19, 20.

¹⁸ Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара / Упоряд. Н. Поклад; кер. проекту та авт. передм. В. Яременко. – К., 2007. – С. 287, 288.

¹⁹ Історія декоративного мистецтва України. У 5 т. Т. 3. Мистецтво XIX ст. – К, 2009. – С. 77.

²⁰ Там само.

²¹ Скокан П. Вказ. праця. – С. 19, 20.

²² Быт малорусского крестьянина // Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]. – СПб., 1858. – Вып. III. – С.41.

²³ Гун О. Вказ. праця. – С.20.

²⁴ Піскун В. Вказ праця. – С. 26.

²⁵ Культура і побут населення України... – С. 121.

- ²⁶ Там само. – С. 123.
- ²⁷ Абрамов И. Черниговские Малороссы: Быт и песни населения Глуховского уезда Черниговской губернии (Этнографический очерк) // Живая старина. – СПб., № 94, 1905. – Вып. III и IV. – С. 516.
- ²⁸ Пісун В. Вказ праця. – С. 27.
- ²⁹ Синицкий Л. Путешествие в Малороссию академика Гильденштедта и кн. И. М. Долгорукого // Киевская старина. – 1893. – № 4. – С. 36.
- ³⁰ Синицкий Л. Вказ. праця – С. 36.
- ³¹ Этнографический сборник... – С. 42.
- ³² Скокан П. Вказ. праця. – С. 19, 20.
- ³³ Зайченко В. Вишивка Чернігівщини. – К., 2010. – С. 74.
- ³⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. – Т. VII. В. II. – СПб., 1877. – С. 415.
- ³⁵ Історія декоративного мистецтва України. У 5 т. Т. 3. Мистецтво XIX ст. – К, 2009. – С. 79.
- ³⁶ Зайченко В. Вказ. праця. – С. 77.
- ³⁷ Жемчужников Л.М. Мои воспоминания из прошлого. – Л., 1971. – С. 134.
- ³⁸ Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]... – С. 41.
- ³⁹ Історія декоративного мистецтва України. У 5 т. Т. 3. Мистецтво XIX ст. – К, 2009. – С. 76.
- ⁴⁰ Скокан П. Вказ. праця. – С. 19, 20.
- ⁴¹ Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара... – С. 287, 288.
- ⁴² Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання... – С. 61.
- ⁴³ Там само. – С. 14, 138.
- ⁴⁴ Вовк Х. Вказ. праця. – С. 150.
- ⁴⁵ Воропай О. Вказ. праця. – С. 342–343.
- ⁴⁶ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом... – С. 413.
- ⁴⁷ Ціпко А. Вказ. праця. – С. 11.
- ⁴⁸ Гун О. Вказ. праця. – С. 21.
- ⁴⁹ Ціпко А. Вказ. праця. – С. 11.
- ⁵⁰ Скокан П. Вказ. праця. – С. 20.
- ⁵¹ Ціпко А. Вказ. праця. – С. 20.
- ⁵² Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом... – С. 425.
- ⁵³ Майстер, або Терни і лаври Івана Гончара... – С. 287.
- ⁵⁴ Ригельман А. Летописное повествование о Малой России и ее народе и казаках вообще 1785–86 года. М., 1847. – С. 87.
- ⁵⁵ Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання... – С. 128.
- ⁵⁶ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом... – С. 419.
- ⁵⁷ Там само. – С. 418–419.
- ⁵⁸ Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання... – С. 128.
- ⁵⁹ Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом... – С. 419.
- ⁶⁰ Там само. – С. 418.
- ⁶¹ Історія декоративного мистецтва України. У 5 т. Т. 3. Мистецтво XIX ст... – С. 79.
- ⁶² Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом... – С. 419.
- ⁶³ Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]... – С. 42.
- ⁶⁴ Там само. – С. 42.

⁶⁵ Скуратівський В. Русалії. – К., 1996. – С. 467.

⁶⁶ Український *modus vestiendi* – спосіб зодягання... – С. 8.

⁶⁷ Зайченко В. Вказ. праця. – С. 80; 86.

⁶⁸ Ціпко А. Вказ. праця. – С. 9.

⁶⁹ Там само. – С. 13.

⁷⁰ Кара-Васильєва Т. Вказ. праця. – С. 5.

⁷¹ Там само.

⁷² Там само – С. 50.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Піскун В. Вказ. праця. – С. 28.

⁷⁵ Этнографический сборник [издаваемый Императорским Русским Географическим Обществом]... – С. 42.

⁷⁶ Скокан П. Вказ. праця. – С. 20.

⁷⁷ Піскун В. Вказ. праця. – С. 15 – 28.

⁷⁸ Там само. – С. 26.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Ціпко А. Вказ. праця. – С. 8.

Статья посвящена исследованию одежды и нарядов жителей городков Чернигово-Сиверщины (XVIII–XIX вв.) как ценностно-полифункционального феномена, который наиболее полно и показательно впитал в себя все эпохальные проявления украинской традиционной культуры, социокультурный и исторический опыт этноса, его художественно-эстетические и этические представления.

Ключевые слова: Чернигово-Сиверщина, наряды, одевание, элементы традиционной украинской одежды.

The article deals with the research of the clothes and attire of town residents in Chernihovo-Sivershchyna in XVIII–XIX cent. as a multifunctional phenomenon. It includes all epochal demonstrations of Ukrainian traditional culture, sociocultural and historical experience of the ethnos, it's artistic-aesthetic and ethical conceptions.

Keywords: Chernihovo-Sivershchyna, clothing, dressing, elements of the traditional Ukrainian clothes.